

Зоран Аврамовић

Институт за педагошка истраживања, Београд

ДЕМОКРАТСКИ ЕКСПАНЗИОНИЗАМ И ПРОБЛЕМ СЛОБОДЕ

Сажетак

У раду се анализирају савремени процеси ширења (наметања) од стране водећих држава запада али и међународних организација. Идејно и политичко померање пажње са унутрашње на међународно питање демократије, сугерира претпоставку да је простор идеја, вредности, знања о демократији засићен и да ваља почети са њеном практичном универзализацијом. У првом делу се разматрају модалитети демократског експанзионизма. Поред ОУН и других међународних организација у ширење демократије свим средствима укључују се владе западних држава, медији, невладине организације, истакнуте личности. Разматра се и улога унутардржавних позива страним државама да демократизују поредак и друштво. У трећем делу се анализира слобода као конституенс демократије. Али, шта се дешава са слободом када стигне до властитог демократског остварења? Она чува демократију али је и покреће на нешто ново? Да ли је то ново у ширењу демократије преко властитих државних граница? Ово питање остаје отворено.

Кључне речи: демократија, слобода, међународни односи, ОУН.

У XIX веку водећи појмови културе и политике били су цивилизација, напредак, капитализам, социјализам. Токвил је био усамљени мислилац политике када је 1848. у напомени за дванаесто издање своје *Демократије у Америци*, написао да демократија неодољиво и на свеопшти начин наступа у свету. Али већ на следећој страници књиге он је, поводом Републике у Француској, разликовао «демократију слободе» и «демократију тираније». У тој

појмовној дистинкцији може се открити одушевљење, али и блесак сумње у демократско дело Провиђења.

Време у коме ми живимо наткриљује појам демократије. Данас су најгласнији они интелектуалци и политичари који свету упућују једну раставну реченицу - свет ће бити демократски или га неће бити. У потрази за решењем тајне историје убрзано се напушта (комунистички) сан о новом друштву и почетку нове историје, а још брже шири програм демократске организације светског друштва. Демократија је постала чаробна реч, а чаробњака који изговарају ту реч све је више.

Да ли је човечанство нашло напокон у демократији своју тачку ослонца?

Општи занос демократијом не би смео да успава критичку мисао. Ова мисао је дужна да стави на дневни ред демократске дискусије аргументацијски склоп глобалне демократске офанзиве, али и начин на који се политичко-организацијски ова стратегија реализује.

Духовно померање пажње на организацијски оквир демократије - државни и међудржавни, сугерира претпоставку да је простор идеја, вредности, знања о демократији засићен и да ваља почети са њеном практичном универзализацијом. У том послу нема већег ауторитета од ОУН. То је организација која најодлучније премешта класично везивање демократије за облик државне конституције на терен међународних правила за демократизацију. Ову општу мисао која је изузета из поступка преиспитивања, ауторизовао је својевремено први човек УН. У тексту за *Le Monde diplomatique* из 1993. Бутрос Гали је прецизно изложио визију дипломатије демократије и људских права - њене циљеве и инструменте. Оправдање за ову нову улогу УН налази се у потреби заустављања растућег таласа малих национализма и појачане нетолеранције међу грађанима унутар појединих држава.

У анализи стратегије дипломатије демократије и људских права, већу пажњу треба посветити предложеним инструментима него циљевима зато што средства откривају природу политике. Бутрос Гали форсира четири инструмента.

1. Мандат плавих шлемова добија мисију помирења завађених нација и консолидацију демократије у одређеној држави.
2. ОУН нуди правну помоћ приликом организовања избора, као и помоћ у промени менталитета посредством при-

лагођавања институција, образовања за демократију и школовању државних кадрова - војске, полиције, судова.

3. ОУН организује мисије добре воље како би помогла решавању кризе.
4. ОУН употребљава средства силе како би заштитила демократију и људска права.

Порука је експлицитна: демократија и људска права су циљ који треба да остваре сви народи света.

Оваква стратегија светске дипломатије мора постати предмет критичког испитивања не само са концептуалног становишта већ и из перспективе досадашњег политичког искуства.

Прво, незаобилазно питање тиче се самог одређења демократије у једној организацији светских разлика? Ко води језичку игру о демократији у ОУН? У историји УН демократске државе су биле у изразитој мањини: стабилне демократске државе се налазе у Западној Европи и САД. Таква разлика у историји демократија сугерира фактичку доминацију евроамеричког модела. Политичка слика света имплицира извоз демократије у свет и то не само у унутрашњи поредак државе већ и у поступак стварања нових држава (бивша Југославија). Глобализацији демократије може се супротставити један етички аргумент: промена менталитета у циљу ширења демократије заправо је напад на тековину културне историје једне заједнице. Ствар отежава и претензија на универзални језик одређења демократије.

Најозбиљнији приговор дипломатији демократије и људских права тиче се инструмента силе. На првом месту, демократија као мирна борба за власт није спојива са силом. Уколико међународна организација одобри силу за ширење демократије, она делегитимише сувереност државе и промовише своју политичку разноликост за заштитника људских права и демократије. Остваривање глобалне демократизације силом демонстрирано је на најбољи начин у процесу међународног растурања СФРЈ. (Игра са силом иде и даље: у време оружаног устанка косовских Албанаца Мадлен Олбрајт је тражила од администрације САД да захтева од Београда да не употребљава војску и полицију у случају великих инцидената на Косову! Другим речима, Србији се одрицало право на самоодбрану.)

Дипломатија демократије и људских права избегава да се суочи са једном консеквенцијом у коју не треба сада шире улазити. Глобализација демократије пут је у стварање нових националних

држава. Свет ће у трећем миленијуму бити компонован од неколико хиљада држава.

Модалитети демократског експанзионизма. Нова дипломатија демократије и људских права уграђује се у регионална политичка документа. Прва је повукла такав потез Европа. У Повељи ОЕБС-а која је усвојена на самиту у Паризу 1990. године део о демократији је формулисан на следећи начин: «Обавезујемо се да градимо, учвршћујемо и јачамо демократију као једини систем владања у нашим државама. У том напору деловаћемо сходно следећем: Људска права и основне слободе чине баштину свих људских бића, неотуђива су и гарантована су законом. Њихова заштита и неговање јесте прворазредна одговорност влада. Њихово поштовање је суштинска заштита од претеране моћи државе. њихово следовање и пуна примена јесу основ слободе, правде и мира.

Демократска владавина заснива се на народној вољи која се периодично изражава путем слободних и праведних избора. Демократија има као темељ поштовање људског бића и правне државе. Демократија је најбоље јемство слободе израза, толеранције према свим друштвеним групама, као и једнаких прилика за сваког појединца.

Демократија, својом репрезентативном и плуралистичком природом обухвата одговорност према бирачком телу, обавезу јавних власти да се држе закона, и непристрасну примену правде. Нико неће бити изнад закона».

Овакве декларације поред одбране узвишених вредности демократског поретка успешно заобилазе *индивидуализацију демократских институција*, а то је заправо суштински проблем процеса глобализације демократије. Може се прихватити тврдња да је, као што пише у Повељи ОЕБС-а, демократија једини систем владања у европским државама. Проблем је, међутим, да ли су правне и политичке последице такве тврдње једнаке за све државе. Другим речима, до које мере законско обликовање демократских институција, подноси утицај националне политичке културе и традиције.

Свака нормативизација политичког живота, а поготову глобална (супранационална) захтева веће или мање жртве. У том процесу независност, национална слобода, аутономија, достојанство појединачне државе могу постати застареле категорије. Демократска колонизација света на огољен и радикалан начин реинтеретира појмове националне слободе и независности чиме скида ону историјску позлату коју су ови појмови имали током људске културе. Другу негативну консеквенцију промоције демократије

у политички апсолут, артикулише борба међународних интереса под плаштом демократских форми.

У којој мери се нормативизацијом демократије потискују државна независност и слобода, најпотпуније ће илустровати два примера.

Демократија је неодвојива од људских права и слобода. У стварном политичком животу појединих држава сва индивидуална права се решавају на темељу колективних националних схватања и аутономно одређеним интересима народа и грађана. Оно што се у једној демократској држави сматра правом појединца у другој држави се не признаје. Да ли из те чињенице следи обавезујући политичко вредносни суд у прилог прве или друге државе? Не. Али то не значи да једна од њих неће оптужити другу за мањак демократије или чак њено поништавање.

У еденском врту европске демократије већ сутра може питање сексуалних слобода постати камен спотицања. Ширење сексуалних слобода и права у неким државама је институционализовано брачном заједницом између парова истог пола. Хомосексуални брак је другим државама законом забрањен. Глобализација демократије створиће ситуацију да оне државе које признају хомосексуални брак (Америка, на пример) оптуже државе које законски не признају такву везу као земље које ускраћују сексуалне слободе човека.

Структурно истоветан проблем може се очекивати у различитим схватањима контроле рађања у појединим државама. Оне државе које су суочене са огромном стопом природног прираштаја принуђене су да контролишу стопу наталитета, док државе са падом природног прираштаја морају подстицати популациону политику.

На сличан проблем наилазимо када се постави питање права жене у земљама са шеријатским правом. Да ли је борба за њихова права предмет међународних демократских норми или је то аутономно политичко право исламских држава са шеријатским правом?

Истоветне политичке појаве могу бити предмет радикално различитог вредновања и тумачења. Изражавање протеста против владајућег режима у једној држави мора строго да подлеже законској процедури док у другој чувари демократије могу подстицати ванзаконске протесте и демонстрације. Разлика у третману проистиче из политичког интереса који се декларативно легитимише демократијом.

Сусрет са конкретном-историјским решењима људских права и слобода прави је тест за проверу ваљаности демократских декларација. Опште прихватање демократских норми и вредности не значи унификацију демократске праксе. Проблем је у томе што се ове практичне демократске разлике могу употребити за ширење утицаја и интереса неких држава, а у ситуацијама конфликта да се инструментализују као спор демократских са недемократским државама. Мислиоци демократије никада не би смели да превиде чињеницу да је демократија велика прилика за политички разум, али исто тако за провалу политичких страсти. У овом облику власти делују зналци и дилетанти. И њој цене националних интереса, слободе и независности могу бити мале, али скупе.

Међународну инструментализацију демократије потврдила је политичка криза у Србији после савезних и локалних избора 17 новембра 1996. године. У том догађају јасно је обелодањена игра маскирања спољнополитичких интереса у тобожњи захтев за демократијом. Али и више од тога. У јавном говору влада и медија демократских држава поново је афирмисана идеја о сили као бабици демократије.

Политички догађаји у Србији, међутим, више говоре о антиномијама глобалистичке демократије, него о природи њене унутрашње политичке кризе. Овде ће бити размотрене три парадигматичне политичке поруке.

Врховни државни ауторитети САД затражили су од председника Републике Србије да «отвори дијалог са опозицијом, уважи резултате избора и поштује слободу штампе» или ће у противном бити «покренута акција поновног увођења санкција Србији». («Могуће враћање санкција», *Blic*, 10.12. 1996.)

Војна организација НАТО у Бриселу је осудила *српску владу* (подвукао ЗА) због «поништавања резултата локалних избора и затражио од председника Милошевића да преиначи одлуку». («Poništiti odluku o izbornim rezultatima», *Blic*. 11.12.1996.)

На самиту ЕУ у Даблину 1996. године, Карл Билт је изјавио: «Нећемо дозволити да Југославија буде носилац идеја које се у историји Европе налазе у корпи за отпатке». (*Blic*, 16. 12. 1996.)

Наведени искази су недвосмислени у својој политичкој намери и њихова форма је таква да се питање будућности демократског универзума отвара у пуној конфузији.

Проблем локалних изборних резултата се свесно *проширује* на друга питања и та околност упућује на закључак да су у структури мотива захтева и неки други интереси. Једна група држава

(или једна) преузима право међународне организације ОУН да *прети санкцијама*. Војни савез друге групе држава *именује* српску владу као одговорне за изборни проблем а не институцију суда која је донела одлуку о поништавању избора. Један функционер ЕУ појављује се у улози цензора дозвољених и одбачених *идеја*.

Пре него што се размотри легитимитет демократских претњи (у овом догађају Србија је у улози објекта за експериментисање који је завршен НАТО бомбардовањем 1999. године) треба подсетити на чињенице.

Изборни поступак у свакој демократској држави регулишу закони и они могу бити добри или недовољно ваљани. У Србији је послеизборна криза 1996. године, избила због права суда да арбитрира у погледу жалби странака које учествују у изборима. Може се прихватити оцена о лошем изборном закону, али из тога следи могућност његове позитивне ревизије. Слично стоје ствари и са дијалогом власти и опозиције. У Републици Србији постоји власт и њена опозиција а какви ће бити њихови међуодноси ствар је њихових аутономних воља и начина политичког понашања. Примедба о слободи штампе пада у тренутку када је у Србији излазило више опозиционих дневних и недељних новина него оних које су под контролом власти. А када је реч о идејама у Србији које идеје могу бити дозвољене а које међународно санкционисане.

Поврх свега, демократском поретку у Србији упућују претње политички функционери и организације чији Србија није члан. Србија није била ни чланица ЕУ нити војног савеза НАТО пакта.

Запитајмо се које је својство демократије у Србији угрожено да би се оправдала међународна (европска) претња српским политичким институцијама и становништву, која је касније остварена. Чињенице потврђују да су у Србији основне институције демократије постојале. Анализиране критике и претње само су пропагандистички биле демократске а фактичка интенција је био интерес да се на персоналном плану у политичком животу нешто промени из чега би следила политика која би више била по вољи оних чувара демократије који данас експериментишу са другим државама света.

Демократија као инструмент усклађивања међународних интереса све више потискује традиционално схватање демократије као средство реализације слободе и независности човека и народа. У том новом значењу демократија се налази пред великим искушењем да као последња идеја о толеранцији међу људима и народима

буде искоришћена за наметање прагматских интереса развијених држава и да као таква постане кора исцеђеног лимуна.

Ширење демократије под претњом војних савеза и међународних санкција директно погађа историјом изграђена значења и институције националне политичке културе. Форсирана глобализација демократије имплицира стратегију укидања светског политичког релативизма, а то је заправо промоција супремације виших политичких култура над нижим. Демократски колонијализам воленс-ноленс пренебрегава иманентне циљеве политичког релативизма. Уместо *уознавања* политичких култура, *разумевања* различитих политичких искустава и значења и *прожимања* политичких знања, убрзано се намеће један конструкт политичког система који има своје порекло и место у дугој историји западноевропске цивилизације.

Универзализација политичког модела, па макар то био и модел демократске политичке културе, мора се суочити са питањем политичког идентитета било ког народа. Свака национална заједница изградила је у протеклим вековима властита значења власти, ауторитета, интереса, однос према странцу, а особито значења достојанства, морала, слободе, правде. Уколико прихватимо суд Мака Вебера о схватању демократије у Америци онда је кључни критеријум лично постигнуће. Млади Американац «уважава само оно што је појединац у стању да постигне својим личним залагањем» (Вебер, 1969: 179). Овакво схватање демократије није примењиво у културама са израженим колективистичким обичајима или културама у којима материјалне вредности нису примарне.

Стратегија експанзије демократије пренебрегава сукоба са политичким идентитетима појединих народа тако што усмерава пажњу на политичке личности у појединим државама и што је мотивисана прагматским интересима. Друга недоумица везана је за проблем односа економских, војних и политичких интереса развијених држава и стварног заузимања за демократске вредности. Да ли је демократија постала само инструментална вредност?

Глобализација демократије не може да избегне следеће последице. Извозом демократије најразвијеније државе света извозе и њене недостатке, угрожавају политички идентитет народа и држава «трећег света», а посезањем за нормативизацијом властитог модела неизбежно изазива жртве. Несигурност је структурна одлика историје друштва и човека. Данашњи одговор на ту општу судбину је демократија. Савремени дух погрешно схвата своју улогу уколико могућности света усмерава само у једном правцу. Демократија се може одржати једино уколико се прође кроз при-

зму вредновања властите традиције и дође у додир са културном особеношћу заједнице којој он припада.

Позив изнутра за демократијом. До сада су разматрани модалитети *спољног* међународног или унилатералног притиска на демократизацију унутрашњег политичког поретка. Сада је време да се размотре околности и разлози упућивања појединачних и страначких позива из једне државе међународној заједници за демократском интервенцијом. Реч је о чињеници да политичка опозиција у једној држави призива страни фактор на посезање разних средстава притиска на унутрашњу легалну власт.

Начин освајања политичке власти уз помоћ туђе воље разматрао је давно Макијавели у поглављу *Владаоца*: «О новим владавинама које се задобијају туђим оружјем и туђом срећом». Макијавели је имао у виду последице таквог освајања власти - власт се добија са мало напора, али се одржава са много труда - и није се упуштао у проблем легитимности такве власти.

У савременом друштву позиви на спољну демократску интервенцију морају се разграничити према природи конкретног поретка из кога се шаљу апели за демократском помоћи. Уколико је реч о једнопартијским системима и личним диктатурама позиви за помоћ у демократизовању унутрашњих политичких прилика могу се *политички* разумети. Нарочито ако власт недемократских система прати терор над грађанима и ликвидација политичких противника. Али, и у таквим околностима призивања туђе помоћи, увек ће бити места за *морална* оправдања таквих позива: да ли облик политичке власти једне државе превасходно треба да решавају њени грађани, независно од услова у којима опозиција делује?

Сасвим другачије стоје ствари са позивима за демократску помоћ из вишепартијских држава. Чињеница да политичка опозиција призива стране владе (западноевропске) на предузимање разних средстава кажњавања властите државе и њих грађана, упућује на анализу два разлога: политички и етички. Политички догађаји у Србији крајем 1996. могу најупечатљивије да илуструју предмет нашег разматрања. Неки челници ондашње опозиције тражили су од америчких званичника увођење санкција против Србије (спорни су били, у накнадним тумачењима, обим и циљна група) а шеф странке *Грађанског савеза Србије* Весна Пешић, експлицитно је тражила од Међународне заједнице да спречи политичку делатност Слободана Милошевића као што је учинила са Радованом Карацићем («да спречи његову кандидатуру на свим будућим изборима»). (Дневни лист, *Демократија*, 14. јануар 1997, стр. 2.)

Околност да се шаљу политичке депеше страним владама за демократску интервенцију у властитој држави која је конституирана на парламентарним начелима, упућује наше разматрање на политичку улогу легалне опозиције која зове странца у помоћ. Каква је то легална опозиција која се обраћа иностранству за акцију унутар властите државе? Очигледно је да је реч о слабој политичкој моћи опозиције.

Друга претпоставка може да сугерира непотпуност демократског поретка (лоше уређени медији) па је потребан странац. Али, опозиција и постоји да би се борила за боље услове политичке борбе. Зашто у томе није успела опозиција у Србији током осам година (1990-1998) вишестраначког система предмет је о коме би она морала себи да положи рачун.

Најгнуснији са политичког и етичког становишта је позив да се неким личностима забрани политичка активност у демократском поретку. Такав апел, прво, не кореспондира апсолутно са људским правима, а друго он је политички мизеран. Када нисте способни да савладате свог политичког противника ви позивате помоћ из иностранства. Очито у томе нема части и врлине.

Како се може довести у везу демократија (и људска права) са забраном политичке активности појединцима? За такву дискриминацију демократија не зна. Са етичког становишта нема никакве разлике између забране појединцу да политички делује са забраном неке партије или националне мањине да се политички ангажује.

Право да се позива у помоћ стана влада да демократизује демократски поредак мора се довести у питање неким темељним вредностима цивилизације. Где је ту место вредностима слободе и независности националне заједнице? Уколико предате своју слободу у руке другог, стара је етичка теза, ви не можете рачунати на одговорност. И ту је најрањивија оријентација на увоз демократије. Ако нисте способни да се самостално изборите за демократске вредности и институције, нећете бити слободни, а још мање аутономни у политичком мишљењу и понашању уколико вам их неко поклони.

Проблем унутрашњих позива странцу да демократизује државу може се разматрати као партијски случај или акцију минорне мањине. Са становишта концептуализације односа унутрашње и спољне демократије једне државе, такав приговор нема теоријску снагу.

(Зло)употреба слободе у демократији. Слобода је основно својство и услов демократског поретка. Овај већ класичан суд о слободи и демократији није лишен теоријских и искуствених потешкоћа. Ако је веза ових појмова мање-више разумљива у историјским раздобљима која су претходила институционализацији демократије, питање се на нов начин поставља са остварењем слободе у демократским системима. Шта се дешава са слободом када стигне до властитог демократског остварења? Да ли слобода чува демократију? Или је покреће на нешто ново? Одговори се могу релативизовати степеном демократског развоја и начином употребе слободе.

Појму слободе у демократском поретку прети могућност подметања анархије. Аристотелова упозорења да демократији прете претеривања у једнакости и слободи, откривају се управо у анархичној употреби слободе. На руку оваквој интерпретацији слободе иде и вечна дискусија о појму слободе: шта је слобода и где су њене границе?

Овде нас неће интересовати бескрајна значења појма слободе, већ само политичка слобода у демократском поретку власти. Појам политичке слободе садржи правне (ограничавање политичке власти) сазнајне (свест о чињеницама и показивање пута слободи) и вољне (активност) елементе. (Nojman. F, 1974).

Услови под којима је човек слободан свакако су моћ избора, реалност могућности, остварљивост избора. Демократија је, наравно, најпогоднији политички оквир за праксу слободе. Међутим, проблем избора и даље остаје отворен. Није спорна тврдња да без *избора* нема слободе, а без слободе нема моралног понашања. Човек није одговоран ако није слободно одлучио о свом поступку. У крајњој консеквенци, слобода избора је отворена за све људске вредности и са тог становишта не може се правити дискриминација вредности. Питање је: бира ли човек увек хуманистичке вредности? Да ли ми «никада не можемо изабрати зло?» (Sartre, Ž. P. 1964: 12). Слобода садржана у избору, па и у политичком избору је дубоко парадоксална. Она је, с једне стране «хранљиви извор свега најбољег што је човек постигао» а с друге стране «амбис у који се он може суновратити и уништити самог себе» (Варгас, М, Љоса, 1992: 386-400).

Подређивање хетерономним вредностима не мора да буде само последица страха од слободе; заборавља се често да самоодређење човека није увек аутономна употреба разума, већ и идентификација са другим човеком или човеком на власти. Моћ избо-

ра и у демократском систему подразумева слободу за независност, али и за зависност.

Други елемент политичког појма слободе јесте *реална могућност*. Слободан избор треба да је повезан са реалним могућностима а не имагинарним. Међутим, сам појам реалности је вишезначан, док је категорија могућности једна од најсложенијих филозофских категорија. За појединца, реалност је оно што се уклапа у његову психолошку структуру личности. Реалне могућности за једног песника, спортисту или политичара не могу се ставити у исту раван.

Поуздана, чврста веза између друштвених услова и подручја могућности није откривена. Свака друштвена ситуација садржи плуралитет могућности од којих се неке откривају а друге остају непознате. Добро и зло су преплетени и у аспекту реалних могућности, колико и у самој стварности. Шта појединцу и политичким групама у демократском поретку сугерира мање зла а више добра у дефинисању реалних могућности?

Изабрана реална могућност треба да се *оствари*. То је трећи елемент појма политичке слободе, у коме се појединац као и друштвене групе, непрестанце суочавају са питањем границе коју поставља *слобода другог*. Свест о слободи мора бити свест и о слободи другог човека; она има практичног смисла у заједници тек у односу моје слободе према слободи другог. «Сигурно, слобода као дефиниција човека не зависи од другог, али чим постоји ангажованост, дужан сам да истовремено желим своју слободу и слободу других, своју слободу могу узети као циљ само ако уједно узем као циљ слободу других» (Sartre, *Ž.P.* 1964: 38).

Слобода као остварење изабране могућности мора да поднесе нека ограничења и препреке, уколико се жели избећи оно стање у коме, послужимо се речима писца романа *Зли дуси* «неограничена слобода постаје неограничено насиље». Тврдње по којима апсолутна слобода припада сфери мишљења, предмет су оспоравања после немачког међуратног искуства у коме се проповедало и победило насиље и тоталитаризам. Говор насиља искључује интеракцију.

Свест о слободи другог човека, подразумева одређивање граница индивидуалној слободи. Ту се налази корен потребе за демократском организацијом друштва и државе. Друштвена структура је компонована од различитих друштвених група, делатности и институција са конфликтним интересима и идејама. Без уважавања

ове разлике, слобода као опште добро и највиша људска вредност није остварива.

Плуралитет друштвених разлика јесте онај темељ на коме се подиже зграда власти. Демократске институције власти не могу да елиминирају елемент принуде из система одлучивања. Да ли је ово чињеница која омогућава неједнаку расподелу слобода и у демократији? Ради се о старом питању: у којој мери се и демократска држава уплиће у слободу појединца и група?

Право државе да се меша у слободу појединца оправдавају сви мислиоци политичког либерализма (Мил, Констан, Токвил). Ево два аргумента.

1. «Док прихватам апстрактно право заједнице да се меша у живот њених чланова, да би осигурала свима биолошке неопходности (храна, пиће, здравље, одећа, смештај, родитељство) не могу прихватити њено право да се меша у оно што човек поседује и што није узето од другог. Мислим на знање, мишљење, уметност». Слобода је по Раслу, «право да се живи и мисли како смо изабрали и кад наш избор не спречава друге да учине исто» (Rasel, В 1977).
2. «Заузео сам став да слобода значи да не постоји ограничавања над оним условима који су, у савременој цивилизацији, неопходно јемство среће појединца. Нема слободе без слободе говора. Нема слободе уколико посебне повластице ограничавају бирачко право једном делу заједнице. Нема слободе ако преовлађујући начин мишљења држи под контролом друштвене обичаје осталих, а да се ови други не убеде да за ову контролу постоје разумне основе». (Laski, Н. 1985)

Ова два навода јасно илуструју тежњу либералних мислилаца да ограниче права државе према индивидуалним правима и слободама. Традиција политичког либерализма је изграђена на супротстављању апсолутистичким монархијама и касније на разним облицима тоталитарне власти. Слобода је схваћена као непријатељ апсолутне власти. У новим историјским околностима, када је опасност «новог Левијатана» отклоњена, а завладало царство демократског поретка, политичка радозналост се окреће границама слободе појединца и група. Где су границе индивидуалним слободама и правима у демократији? Питање је актуелизовао брз и неочекиван слом комунизма 1989. године, и још бржа демократска

транзиција дојучерашњих комунистичких држава Источне Европе и Балкана.

У савременим демократским државама слобода се разумева на два класично опречна начина: 1) слобода је да се говори и чини шта се хоће, 2) слобода је да се говори и чини оно што је добро и правично. Оба ова схватања слободе у демократском поретку се проверавају у односу према политичкој форми или *процедури* и у односу према политичкој *личности*.

Критика власти у демократској држави легитимише се слободом политичког живота грађана. Али, пошто то није више недемократска држава, у основни критеријум слободе промовише се однос према процедури политичке борбе. Уколико се не поштује процедура политичке борбе у изгледу су неред и хаотичност у друштву. Ово се испољава посебно у начину персоналне смене владајућих елита. Захтеви за сменом могу бити у функцији демократије уколико се обаве процедуралним путем. Тешко је разумети да се вербални деликт функционера, а не огрешење о закон, узима као разлог за смењивање. Томе иде на руку схватање опозиције политике да «увек треба бити против владе».

Друга опасност демократији од стране појединачне и групне слободе прети у ситуацији гажења моралног интегритета личности, оног другог у политици. Да ли се о политичком противнику сме све рећи? Постоји граница одбране моралног интегритета личности од клевета и увреда противника. Покушај да се сваки речник сакрије иза политике неизбежно води у анархично схватање слободе. Када се за изабрану парламентарну већину тврди да је заправо «ненародни режим», онда, уколико није реч о дилетанту политике, мора бити на делу рђава употреба слободе политичког говора у демократским установама.

Да слобода говора и штампе има своје нагоне и страсти указао је Токвил. Слобода штампе је «једна изузетна сила, са тако чудно помешаним добрим и злим странама да без ње слобода не би могла живети, а са њом ред једва може да се одржи» (Токвил, 1990:161). Таква штампа може послужити за распиривање мржње и агресивности према политичком противнику или према другој етничкој заједници у вишенационалним државама. Страсти су конститутивни део политике и демократије. А ту почиње дејство психологије и фактора несвесног. Слобода није само дете свести; она је последица и несвесног у мишљењу и понашању човека и група. Слобода да се саопшти властита мисао не значи да је обезбеђена тапија на разум и логику. Слобода да се понаша у складу са законом не значи да ће се поштовати закон у свакој ситуацији. Проблем

је када се ирационалност и екстралегалност легитимишу слободом.

Ако су власт и моћ саставни делови сваког друштвеног односа онда је и демократска власт, утемељена на слободи избора, односу хијерархије, подчињености, субординације. У свим тим односима присутан је страх. Да ли демократија елиминише страх?

Политички страх је, нема никакве сумње, раширен у тоталитарним системима власти (фашизам, националсоцијализам, сталинизам). Демократски систем смањује политички страх али га не избацује из реалног политичког живота. Демократија би требало да се утемељи у слободи, она је штавише неодвојива од слободе. Али, са институционализацијом демократског поретка власти не решавају се питања страха и слободе. Нити се човек ослобађа страха нити постаје слободан. Није овде реч само о «страху од слободе» (Ерих Фром) већ реалним страховима у сваком политичком односу у друштву.

Емоција страха припада тзв. базичним осећањима и саставни је део индивидуалнопсихолошке структуре личности као и разноликих друштвених односа. Ако се под страхом подразумева биолошко и социјално реаговање појединца и групе на ситуације које се оцењују као опасне по њих, питање је шта се подразумева под опасношћу. По том критеријуму може се оценити да ли је страх реалан или психопатолошки. То је гранична линија али у оквиру реалне ситуације страха постоји распон стварних опасности. Страх од глади, зиме, бескућништва, смрти припада оној врсти страха који је биолошки утемељен. Нагон за опстанком производи аутоматски страх када је појединац суочен са угрожавањем самих основа живота.

У демократским институцијама, када је реч о страху, ради се о различитим проценама опасности. Појединци и групе страхују за своје вредности, интересе и потребе. И када је реч о дискусији као облику доношења одлука разлога за страх има. На нивоу одлучивања увек постоји страх да ли је донета одлука добра. Никада се не може предвидети до краја у којој мери је одлука ваљана. Могућност да се став подчињеног не допадне ономе ко је изнад у хијерархији улога производи страх да се саопшти властито мишљење.

У подели улога у институцији власти (држави, влади, суду, полицији, војсци, партији) неизвршавање наредбе може да угрози појединца егзистенцијално и статусно.

Дакле и као мишљење и као понашање и као одлучивање страх је чинилац демократског живота. Страх је део демократских

институција као што је део структуре људске личности. Сваки појединац носи у себи страх од новог и непознатог, страх од изолације, страх од повређивања, као што садржи потенцијал агресивности и деструкције. Потреба за агресивношћу је део живота у демократији и она тражи простор за испољавање. То је политичка утакмица - страначка борба за власт.

Решење за страх је слобода конкуренције и ослобађање од притисака. Али и ови услови не могу да ослободе појединца и групу од страха. Демократија као систем једнакоправних услова борбе за власт неминовно укључује разнолика осећања, међу њима и страх од губитка и пораза на изборима у политичким и неполитичким институцијама.

Zoran Avramovic

DEMOCRATIC EXPANSIONISM AND PROBLEM OF FREEDOM

Summary

In work are analyzed contemporary processes of propagation (imposing) by leading Western countries and International Organizations. Ideological and political shift of attention from the inner to the international issue of democracy suggests the assumption that the field of ideas, values and knowledge about democracy is saturated and that it is a time to start with its practical universalization. In the first part of article are considered modalities of democratic expansionism. Besides Organization of UN and other international organizations in the spread of democracy by all means are involved governments of Western countries, media, NGOs, and prominent figures. Also is conceded the role of intra-calls to foreign countries to democratize society. The third part analyzes the freedom as a constituent of democracy. But what happens to freedom when it gets to its own democratic realization? It preserves democracy but also runs into something new? Is this something new in spread of democracy over its own borders? This question remains open.

Key words: democracy, freedom, international relations, OUN

ЛИТЕРАТУРА

- Аврамовић, З. (1998) *Друго лице демократије*, Филип Вишњић, Београд
- Аврамовић, З. (3/2011) „Проблеми модернизације образовања у Србији”, *Национални интерес*, ИПС, Београд
- Аврамовић З. (1/2010) „Глобализација и дезинтеграција – културни, медијски и образовни аспекти”, *Српска политичка мисао*, ИПС, Београд
- Аврамовић, З. (2002) *Невоље демократије у Србији*, Прес, Н.Б. Нови Сад

- Вебер, М. (1969) *Привреда и друштво*, Просвета, Београд
- Токвил, А. (1990) *О демократији у Америци*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци
- Laski, H. (1985) *Sloboda u modernoj državi*, Rad, Beograd
- Rasel, B. (1977) *Osvajanje sreće*, Kultura, Beograd
- Nijman, F. (1974) *Autoritarna i demokratska država*, Naprijed, Zagreb
- Sartr, Ž.P. (1964) *Egzistencijalizma je humanizma*, prev. V. Sutlić, Veselin Masleša, Sarajevo
- Berlin, I (1993) *Četiri ogleđa o slobodi*, Filip Višnjić, Beograd
- Кин, Ц. (1980) «Отровна воћка демократије», *Књижевна реч*, 10. новембар
- Pejn, T. (1992) *Prava čoveka*, Filip Višnjić, Beograd
- Poper, K. (1994) *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*, BIGZ, Beograd
- Mil, Dz. (1988) *O slobodi*, Filip Višnjić, Beograd

Resume

When all of these troubles with freedom in democracy - a valid choice, a real possibility, feasibility, fear – are transferred from inner-state to inter-state field, and democracy is imposed to undemocratic or anti-democratic countries, what kind of effects can be expected. Can the expansion of democracy that ignores these inner-democratic contradictions and plots be successful? Especially if democracy is exported by military force. These questions can be answered only if under visible rhetorical desire to liberate other peoples from dictatorship and somewhere of a undesirable governments from the standpoint of the government of the most developed democracies, so, if we find the latent and, above all, economic and geopolitical intentions. These kind of interests are often decisive, but for the various stratum of public, the story of democracy for unfree nations, often acts like an anaesthesia. In addition, it is impossible for a democratic state with a worldwide mission to neutralize internal problems with the freedom in new „democratic“ countries around the world. Freedom is restless, especially in democratic systems. It will be interesting for social scientists to analyze and interpret the causes and consequences of contemporary democratic expansionism.

* Овај рад је примљен 5. јануара 2012. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 5. марта 2012. године.